

Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΚΑΙ Ο RICARDO

Του κ. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΛΗ - ΣΤΑΥΡΟΥ

Υπεστηρίχθη υπό νεωτέρων οικονομολόγων ή άποψις ότι τὸ βασικὸν πρόβλημα τοῦ Ricardo δὲν ὑπῆρξεν ἡ θεμελίωσις μιᾶς θεωρίας περὶ ἀξίας, ἀλλ' ἡ κατανομή τοῦ προϊόντος τῆς παραγωγῆς μεταξύ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων.

Πράγματι, ὁ Ricardo δίδει ἰδιάζουσαν ἔμφασιν εἰς τὴν κατανομήν τοῦ προϊόντος τῆς παραγωγῆς: «Τὸ προϊόν τῆς γῆς — πᾶν ὅ,τι προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῆς διὰ τῆς συνδυασμένης ἐφαρμογῆς ἐργασίας, μηχανῶν καὶ κεφαλαίου — κατανέμεται μεταξύ τριῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, ἴτοι τῶν ἰδιοκτητῶν τῆς γῆς, τῶν κατόχων τοῦ κεφαλαίου, τοῦ ἀναγκαιοῦντος διὰ τὴν καλλιέργειάν της καὶ τῶν ἐργατῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων καλλιεργεῖται. Ὁ καθορισμὸς τῶν νόμων, οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν τὴν κατανομήν αὐτήν, εἶναι τὸ πρωταρχικὸν πρόβλημα τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας» (1).

Κατὰ τὸν J. M. Cassel (2), παρ' ὅλον ὅτι πολλοὶ παράγραφοι τοῦ Ricardo φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ δεικνύουν μίαν ἀποδοχὴν τῆς ἐργασιακῆς θεωρίας τῆς ἀξίας, κατόπιν προσεκτικωτέρας ἐξετάσεως προκύπτει ὅτι, εἰς τὰς περισσοτέρας ἐξ αὐτῶν, πρόκειται περὶ ἀναφορᾶς ὄχι εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ εἰς μεταβολὰς τῆς ἀξίας τούτων, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν τὴν κατανομήν τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος μεταξύ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων. Οὐδέποτε, κατὰ τὸν Cassel, ἐπεχείρησεν ὁ Ricardo σοβαρῶς τὴν ἀνάπτυξιν οἰασθήποτε θεωρίας περὶ ἀξίας, ἴτοι ἐρμηνείας τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὅποιον προσδιορίζεται αὕτη (3).

Βεβαίως ὁμως, τὸ πρὸς κατανομήν προϊόντος τῆς παραγωγῆς δέον, κατ'

1) D. Ricardo, «On the Principles of Political Economy and Taxation,» Πρόλογος.

2) Quarterly Journal of Economics, May 1935.

3) Κατὰ τὴν ἴδιαν διατύπωσιν τοῦ Cassel: «Ὁ Ricardo οὐδέποτε ἀπέβλεπεν εἰς διαμόρφωσιν μιᾶς θεωρίας περὶ ἀξίας... ἀλλὰ εἰς τὴν πρόσκτησιν ἐνὸς λογικοῦ μέσου αἰτιολογήσεως τῆς δυναμικῆς τῆς κατανομῆς (τοῦ κοινωνικοῦ προϊόντος)... Μία ἐρμηνεία τοῦ πῶς προσδιορίζονται αἱ ἀξίαι δὲν ὑπῆρξε, κατὰ βεβαιότητα, πρόθεσις τοῦ Ricardo. Ὅταν οὗτος ἔγραφε περὶ ἀξίας ἠνέει ὄχι τὴν ἀνταλλακτικὴν σχέσιν μιᾶς δεδομένης στιγμῆς, ἀλλὰ τὰς μεταβολὰς αὐτῆς μεταξύ δύο χρονικῶν σημείων... αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν τὴν κατανομήν τοῦ ἐθνικοῦ εισοδήματος μεταξύ γαιοκτημόνων, κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν».

ἀρχήν, ὅπως μετρηθῆ. Καί πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται μία μονὰς μετρήσεως. Ἐκ μόνου τοῦ λόγου τούτου εὐρέθη ὁ Ricardo ἀντιμέτωπος τοῦ προβλήματος περὶ ἀξίας τῶν ἀγαθῶν. Ἀναφερόμενος δὲ οὗτος εἰς τὸν Α. Smith τοῦ καταλογίζει σύγχυσιν σχετικῶς μὲ τὴν μονάδα μετρήσεως τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν (Numeraire) (4). Πράγματι, ὁ Α. Smith ἐμφανίζεται ὑποστηρίζων, ἀλληλοδιαδόχως, τὴν ποσότητα τῆς ἐργασίας, τὸ κόστος αὐτῆς καὶ τὴν δυσαρέσκειαν τῆς ἐργασίας, ὡς προσδιοριστικούς παράγοντας τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἐν προκειμένῳ συμβολὴ τοῦ Ricardo ὑπῆρξε, κατ' ἀρχήν, περιορισμένης ἐκτάσεως, διὰ τῆς ἄρσεως ἀπλῶς τῆς ἀσαφείας καὶ ἀναγνωρίσεως μόνης τῆς ποσότητος τῆς ἐργασίας τόσον ὡς μονάδος μετρήσεως, ὅσον καὶ παράγοντος προσδιοριστικοῦ τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν (5). Κατὰ ρητὴν διατύπωσιν τοῦ Ricardo (6): «Ἡ ἀξία ἐνὸς ἀγαθοῦ ἢ ἡ ποσότης οἰουδήποτε ἑτέρου ἀγαθοῦ, μὲ τὸ ὅποιον θὰ ἀνταλλαγῆ τοῦτο, ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς σχετικῆς ποσότητος τῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια εἶναι ἀναγκαῖα διὰ τὴν παραγωγὴν του καὶ ὄχι ἐκ τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας ἀμοιβῆς, ἢ ὅποια πληρῶνεται διὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν».

Βεβαίως, ὁ Ricardo, περαιτέρω, ἐπιχειρεῖ διεύρυσιν τῆς θεωρίας του περὶ ἀξίας, μὲ ἀντιφατικὰς ὁμως, ἐν πολλοῖς, περιπλανήσεις. Οὕτως, ἀποδέχεται τὴν χρησιμότητα ἐνὸς ἀγαθοῦ ὡς ἀναγκαίαν, τρόπον τινά, συνθήκην διὰ νὰ ἔχη τοῦτο ἀξίαν, χωρὶς ὁμως ἡ χρησιμότης αὐτὴ νὰ ἀποτελῆ καὶ μέτρον τῆς ἀξίας τούτου: «ἐὰν ἓνα ἀγαθὸν δὲν εἶναι χρήσιμον, ἐὰν δὲν δύναται νὰ συνεισφέρῃ εἰς τὴν ἱκανοποίησίν μας, στερεῖται τοῦτο κάθε ἀνταλλακτικῆς ἀξίας, ἀδιαφόρως τῆς σπάνεώς του ἢ τῆς οἰασδήποτε ποσότητος ἐργασίας, ἢ ὅποια ἀπητήθη διὰ τὴν παραγωγὴν του».

Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν δὲ ὅτι ἐν ἀγαθὸν ἔχει χρησιμότητα, ἡ ἀνταλλακτικὴ του ἀξία προκύπτει ὄχι μόνον ἐκ τῆς ποσότητος τῆς ἐργασίας, ἀπαιτηθείσης πρὸς παραγωγὴν του, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς σπάνιώς του. Δι' ἐνὸς ὁμως ἐνωσιολογικοῦ σφάλματος ὁ Ricardo μεταπίπτει, κατὰ βάσιν, ἐκ νέου εἰς τὴν ἐργασιακὴν θεωρίαν, ἀποδίδων τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς σπάνιως μόνον εἰς τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναπαραχθοῦν διὰ τῆς ἐργασίας. Μόνον τῶν ἀγαθῶν τούτων ἡ ἀξία εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς ποσότητος τῆς ἐργασίας, τῆς καταβληθείσης διὰ τὴν παραγωγὴν των, προσδιοριζομένη, κατὰ τὸν Ricardo, ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς μεταβολῆς τῆς περιουσίας καὶ τῶν προτιμήσεων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν ἀπόκτησίν των. Οὕτως, ὁμως, ἡ ἐπίδρασις τοῦ παράγοντος τῆς σπάνιως περιορίζεται εἰς μικρὸν μόνον ἀριθμὸν ἀγαθῶν, ἐνῶς διὰ τὴν μεγίστην πλειονότητα τούτων, ἡ καταβαλλομένη, διὰ τὴν παραγωγὴν των, ἐργασία ἐπηρεάζει κατ' ἀποκλειστικότητά τὴν ἀξίαν των.

Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὸν Α. Smith ἡ ἀξία διαμορφώνεται ὑπὸ τῆς πο-

4) Ricardo, ἐνθ. ἀνωτ. Κεφ. 1, παρ. 1.

5) J. Schumpeter «History of Economic Analysis», σελ. 590.

6) Ἐνθ. ἀνωτ. Κεφ. 1.

σότητα της καταβληθείσης εργασίας μόνον εις κοινωνίαν όπου δὲν υφίσταται ἰδιοκτησία γῆς καὶ συσσωρευσις κεφαλαίου (7). Ἐνῶς ὁμοῦς ὁ Ricardo ἐπεκτείνει καὶ εἰς τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν τὴν ἐργασιακὴν θεωρίαν τῆς ἀξίας, οὗτος ἀποδίδει καὶ εἰς τὴν προκαπιταλιστικὴν περίοδον παραγωγικὸν ρόλον εἰς τὸ κεφάλαιον: «Ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχέγονον μορφήν κοινωνίας, εἰς τὴν ὅποιαν ἀναφέρεται ὁ A. Smith, κάποιο κεφάλαιον, συσσωρευθὲν ἐνδεχομένως ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν κυνηγόν, θὰ ἦτο ἀναγκαῖον διὰ νὰ κατορθώσῃ οὗτος νὰ φονεύσῃ τὸ θῆραμά του» (8).

Βεβαίως καὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἡ συμβολὴ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν, εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν ὁποίων συμμετέχει, εἰσι καὶ πάλιν, κατὰ τὸν Ricardo κατ' οὐσίαν συμβολὴ τῆς ἐργασίας, καταβληθείσης ὁμοῦς εἰς τὸ παρελθόν, διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν διαφόρων μορφῶν τοῦ χρησιμοποιουμένου κεφαλαίου.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν A. Smith καὶ τὸν Ricardo, ἡ J. Robinson (9) ὑποστηρίζει ὅτι ἰδίᾳ εἰς τὴν προκαπιταλιστικὴν κοινωνίαν τῶν ἀγροτῶν καὶ τῶν χειροτεχνῶν, ἡ ἐργασιακὴ θεωρία τῆς ἀξίας δὲν προσφέρεται δι' ἀνάλυσιν διότι, κατ' ἐξοχὴν τότε, σημασίαν ἔχει ἡ φυσικὴ δεξιότητις τοῦ ἀτόμου, ὥστε ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐνιαίας μορφῆς ἐργασίας νὰ ἀποτελῇ ἀπαράδεκτον ἀπλοποίησιν τῆς πραγματικότητος.

Τὸ πρόβλημα τοῦτο, τῆς ὁμοιογενείας τῆς ἐργασίας, ἀντιμετώπισεν ὁ Ricardo δι' ἐπικλήσεώς του εἰς τὸν μηχανισμόν τῆς ἀγορᾶς. Οὕτω, ἐν ὅψει τῶν διαφόρων ποιότητων καὶ τῆς διαφόρου ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας εἰς τὰς διαφόρους ἀπασχολήσεις, διαμορφώνεται εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ διὰ τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀγορᾶς, μία σχετικὴ κλιμάκωσις ἐκτιμήσεως τῶν διαφόρων κατηγοριῶν ἐργασίας, ἡ ὅποια βασίζεται τόσον εἰς τὴν ἀπαιτουμένην ἐξειδίκευσιν, ὅσον καὶ εἰς τὴν ἔντασιν τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας. Ἡ δὲ σχετικὴ αὕτη διαβάθμισις ἀπαξ καὶ διαμορφωθῆ ἐμφανίζει μικρὰς μόνον διακυμάνσεις εἰς τὸν χρόνον.

Βεβαίως καὶ ἐὰν ἀκόμη ὑποτεθῇ ὅτι ἡ κατὰ ἀπασχόλησιν ἀπαιτουμένη ἐξειδίκευσις ἀποκτᾶται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ προπαιδεύσεως, ἦτοι ἐμφανίζεται, κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὸ κεφάλαιον, ὡς συσσωρευμένη ἐργασία, ὁμοῦς παραμένει πάντοτε τὸ ἐρώτημα πῶς θὰ ἐνταχθῇ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἀνάλυσιν ἡ διαφοροποίησις ἐκείνη τῆς ποιότητος τῆς ἐργασίας, ἡ ἀποδοτέα εἰς φυσικὰς ἰδιότητες τῶν ἀτόμων καὶ μὴ ἀποκτωμένη δι' ἐμπειρίας;

Κατὰ τὸν Schumpeter (10) καὶ μόνη ἡ ἐπικλήσις, ὑπὸ τοῦ Ricardo, τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀγορᾶς διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ὡς ἀνωτέρω διαβαθμίσεως, ἡ ὅποια δὲν ἐμφανίζεται ἐξαρτωμένη ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἀμέσως καταβαλλομένης ἐργασίας, ἀποτελεῖ, κατ' αὐστηρὰν λογικὴν, ὑπαναχώρησιν ἐκ τῆς

7) A. Smith «The Wealth of Nations», Κεφ. 5.

8) Ricardo, ἐνθ. ὄνωτ. Κεφ. 1, παρ. III.

9) «Collected Papers», Vol. II, σελ. 53-4.

10) Ἐνθ. ἄνωτ., σελ. 594.

εργασιακῆς θεωρίας τῆς ἀξίας. Ἀντιθέτως, ὁ Blanx⁽¹¹⁾ παραδέχεται ὅτι ἡ ὑπόθεσις τῆς ὁμοιογενείας τῶν μονάδων ἐργασίας, μὲ μόνην διαφοροποίησιν τὴν προκύπτουσαν ἐκ τῆς ἐξειδικεύσεως καὶ τῆς ἐντάσεως τῆς ἀπασχολήσεως, δικαιώνεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ κλίμαξ τῶν σχετικῶν ἡμερομισθίων δὲν μεταβάλλεται οὐσιωδῶς εἰς τὸν χρόνον.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Ricardo ἀναζήτησις τῆς πραγματικῆς, τῆς ἀπολύτου ἀξίας τῶν ἀγαθῶν καὶ ἡ πρὸς τοῦτο χρησιμοποίησις, ὡς μονάδος μετρήσεως, τῆς χρονικῆς διαρκείας τῆς, πρὸς παραγωγὴν των, καταβληθείσης (ἀμέσου καὶ ἐμμέσου) ἐργασίας, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι πράγματι ἀπέβλεπεν, βασικῶς, εἰς τὸν προσδιορισμὸν καὶ ἐρμηνείαν τῆς «ἀνταλλακτικῆς» ἀξίας τούτων, εἰς μεταβολὰς τῆς ὁποίας ἀπέδιδε τὰς μεταβολὰς τῆς κατανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ προϊόντος, μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων. Βεβαίως, ἤδη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Κεφαλαίου 1, τοῦ βιβλίου του, ὁ Ricardo ἐξαρτᾶ ἐκ τῆς ποσότητος τῆς καταβληθείσης ἐργασίας τόσον τὴν «ἀξίαν» ἐνὸς προϊόντος, ὅσον καὶ τὴν «ἀνταλλακτικὴν» ἀξίαν τούτου, ἀντιδιαστολή, ἡ ὁποία ἐπιτρέπει ἢ καὶ ἐπιβάλλει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἡ ἀνευ ἐπιθέτου ἀναφορὰ τῆς λέξεως «ἀξία» ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς πραγματικῆς, ἀπολύτου ἀξίας τῶν ἀγαθῶν. Καὶ ἐὰν ὁμως τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ πρόθεσις τοῦ Ricardo εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ ὁλοει μεταφυσικὴ αὐτὴ ἔννοια, τῆς ἀπολύτου ἀξίας, δύναται νὰ ἀπορριφθῇ χωρὶς τοῦτο νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν οὐσίαν τῆς ἀναλύσεώς του. Ὑπῆρξε σαφῆς ἡ διατύπωσις τοῦ Ricardo⁽¹²⁾ ὅτι ἡ ἀνάλυσις του δὲν καταλήγει εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ κόστους ἐνὸς ἀγαθοῦ ἐκ τοῦ κόστους τῆς ἐργασίας (ἀμέσου καὶ ἐμμέσου), ἡ ὁποία κατεβλήθη διὰ τὴν παραγωγὴν του, ἀλλὰ μόνον εἰς τὸ ὅτι αἱ σ χ ε τ ι κ α ἰ ἀξίαι δύο ἀγαθῶν ρυθμίζονται⁽¹³⁾ ὑπὸ τῶν σχετικῶν ποσοτήτων ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι κατεβλήθησαν διὰ τὴν παραγωγὴν των.

Ἄλλὰ καὶ ὁ κατὰ τὰ ἀνωτέρω προσδιορισμὸς τῆς ἀνταλλακτικῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν δὲν ὑποστηρίζεται ἀνεπιφυλάκτως ὑπὸ τοῦ Ricardo. Πέραν τῆς μεγαλυτέρας ἢ μικροτέρας ποσότητος ἐργασίας, ἀναγκαίας διὰ τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν, μεταβολαὶ εἰς τὴν σχετικὴν των ἀξίαν προκύπτουν καὶ ἐκ μιᾶς ἄλλης αἰτίας: τῆς αὐξήσεως ἢ μειώσεως τῆς ἀξίας τῆς ἐργασίας⁽¹⁴⁾. Ἡ ἐπίδρασις τοῦ παράγοντος τούτου ὀφείλεται, κατὰ τὸν Ricardo, εἰς τὴν κατὰ παραγωγικὸν κλάδον διαφοροποίησιν τῆς ἀναλογίας τῆς χρησιμοποιουμένης ἐργασίας καὶ κεφαλαίου, ὡς καὶ τῆς διαρκείας τῆς ζωῆς τοῦ τελευταίου τούτου.

Περαιτέρω, ὁ Ricardo συμπεριλαμβάνει, ὡς προσδιοριστικὸν στοιχείον τῆς τιμῆς, παραλλήλως πρὸς τὴν ποσότητα τῆς ἐργασίας καὶ τὸ κέρδος τοῦ

11) «Ricardian Economics», σελ. 20.

12) Ἐνθ. ἄνωτ. Κεφ. 1, παρ. VI.

13) Ἐν προκειμένῳ ὁ Ricardo χρησιμοποιεῖ διαδοχικῶς τὰ ῥήματα «Regulate» (ἀρχὴ παρ. II) καὶ «Govern» (τέλος παρ. VI).

14) Ricardo, ἐνθ. ἄνωτ. Κεφ. 1, παρ. VI.

κεφαλαιούχου. Ρητῶς δὲ ἀναφέρει οὗτος⁽¹⁵⁾ ὅτι «ὁ κ. Μάλθους ἐμφανίζεται νὰ πιστεῦῃ ὅτι ἀποτελεῖ μέρος τοῦ δόγματός μου ἡ ἀποψις ὅτι τὸ κόστος καὶ ἡ ἀξία ἑνὸς πράγματος ὀφείλουν νὰ εἶναι μεταξύ των ἴσα. Τοῦτο συμβαίνει ἔαν ὡς κόστος οὗτος ἐννοεῖ τὸ "κόστος παραγωγῆς,, συμπεριλαμβανομένου τοῦ κέρδους».

Ἐξ ἄλλου ὁ Ricardo⁽¹⁶⁾ εἰσάγει τὴν ἐννοίαν τῆς «ἀγοραίας», κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν «φυσικὴν» τιμὴν: «Καθιστῶντες τὴν ἐργασίαν ὡς τὸ θεμέλιον τῆς ἀξίας τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὴν σχετικὴν ποσότητα τῆς ἐργασίας, τὴν ἀναγκαίαν διὰ τὴν παραγωγὴν των, ὡς τὸν κανόνα, ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τὴν σχετικὴν ἀξίαν τῶν ἀγαθῶν, δὲν πρέπει νὰ ὑποτεθῆ ὅτι ἀρνούμεθα τὰς τυχαίας καὶ παροδικὰς ἀποκλίσεις τῆς πραγματικῆς ἢ ἀγοραίας τιμῆς τῶν ἀγαθῶν ἐκ ταύτης». Ἡ ἐν λόγῳ ἀγοραία τιμὴ, παροδικοῦ χαρακτῆρος ἀπόκλισις ἐκ τῆς φυσικῆς τιμῆς, ἐμφανίζεται, κατὰ τὸν Ricardo, ὅταν ἡ προσφερομένη ποσότης ἑνὸς ἀγαθοῦ δὲν εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἰδίᾳ ἐκείνη ποσότης, ἢ ὁποία ἀπαιτεῖται «κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἐπιθυμιῶν τῶν ἀνθρώπων». Περαιτέρω ὁμοως, οὗτος⁽¹⁷⁾ τονίζει τὸν περιορισμένον ρόλον τῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως ὡς ἀκολουθῶς: «Μειώσατε τὸ κόστος παραγωγῆς τῶν πῖλων καὶ ἡ (ἀγοραία) τιμὴ των θὰ πέσῃ τελικῶς εἰς τὴν νέαν φυσικὴν τιμὴν, ἔστω καὶ ἔαν ἡ ζήτησις διπλασιασθῆ, τριπλασιασθῆ ἢ τετραπλασιασθῆ... Εἶναι τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, τὸ ὁποῖον τελικῶς ρυθμίζει τὴν τιμὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ ὄχι ἡ σχέσις μεταξύ προσφορᾶς καὶ ζητήσεως». Ἄλλ' εἰς τὸ τέλος τοῦ ἰδίου κεφαλαίου (XXX) ὁ Ricardo διευκρινίζει ὅτι ὁ ρόλος τῆς σχέσεως προσφορᾶς - ζητήσεως εἶναι ἀποφασιστικός, προκειμένου περὶ ἀγαθῶν, τὰ ὁποῖα μονοπωλοῦνται: «ἡ τιμὴ τούτων ἀνέρχεται κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐπιθυμίας τῶν ἀγοραστῶν νὰ ἀγοράσουν καὶ κατέρχεται κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐκ μέρους τῶν πωλητῶν αὐξήσεως τῆς ποσότητός των. Ἡ τιμὴ τοιούτων ἀγαθῶν δὲν ἔχει ἀναγκαίαν σχέσιν μὲ τὴν φυσικὴν των τιμὴν».

Ὁ Schumpeter⁽¹⁸⁾ θεωρεῖ ὅτι, παρὰ τὰς ἀνωτέρω διακρίσεις ὁ Ricardo παρέμεινε πολέμιος τῆς θεωρίας προσφορᾶς καὶ ζητήσεως.

Σχετικῶς, ἡ J. Robinson⁽¹⁹⁾ ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἐργασιακὴ θεωρία τῆς ἀξίας διαφέρει τῆς θεωρίας προσφορᾶς - ζητήσεως, τὴν ὁποίαν, μὲ τόνον εἰρωνικῆς κριτικῆς, ἀποκαλεῖ «θεωρίαν περὶ κανονικῶν τιμῶν τῶν σχολικῶν συγγραμμάτων», μόνον ὡς πρὸς τὰ σημεῖα ἐμφάσεως. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν θεωριῶν τούτων ἀμελεῖ ὅ,τι ἡ ἑτέρα τονίζει. Καὶ ἀντιθέτως. Οὕτω, λ.χ., ἡ σημασία τῆς διαφορητικῆς ἀναλογίας κεφαλαίου - ἐργασίας, εἰς τὰς διαφόρους παραγωγικὰς διαδικασίας καὶ ἡ ἐμφάνισις κόστους ἐκ τῆς σπάνιως τῶν διαφόρων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἠγνοήθη ὑπὸ τῆς ἐργασιακῆς θεωρίας τῆς ἀξίας.

15) *Ενθ. ἀνωτ. Κεφ. 1, παρ. VI, ὑποσ.

16) *Ενθ. ἀνωτ. Κεφ. IV.

17) *Ενθ. ἀνωτ. Κεφ. XXX.

18) *Ενθ. ἀνωτ. σελ. 596.

19) «Collected Papers», Vol. II, σελ. 49 - 51.

Ἐν συμπεράσματι, ἡ J. Robinson γράφει: «ἡ θεωρία τῶν σχολικῶν συγγραμμάτων περὶ κανονικῶν τιμῶν οὐδέποτε ἐπέτυχε νὰ διατυπωθῆ ὀρθῶς, λόγῳ τῶν δισταγμῶν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ παράγοντος χρόνου, πλὴν ὁμως αὕτη ἀποτελεῖ ἓν ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς ἐργασιακῆς θεωρίας τῆς ἀξίας, διὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἀποτελέσματος ἐκ τῶν μεταβολῶν τῆς ζητήσεως βραχυχρονίως, ὅτε, δεδομένοι ποσότητες προσφορᾶς ἐκ τῶν ἐξειδικευμένων παραγωγικῶν συντελεστῶν, ἦτοι μηχανικοῦ ἐξοπλισμοῦ καὶ εἰδικευμένης ἐργασίας, κυριαρχοῦν εἰς τὸ σκηικόν».

Ἐπίσης ὁ Blang⁽²⁰⁾ θεωρεῖ ὅτι τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικόν, τῆς περὶ ἀξίας θεωρίας τοῦ Ricardo, εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ διαχρονικὴ (μακροχρόνιος) τοποθέτησις τοῦ προβλήματος, ἀντὶ τῆς ἀντιμετωπίσεως τούτου εἰς τὴν αὐτὴν χρονικὴν στιγμήν, μεταξὺ διαφόρων σημείων τοῦ χώρου. Πράγματι δέ, κατὰ τὸν Blang⁽²¹⁾: «ἡ καταβολὴ φυσικῆς ἐνεργείας συνιστᾷ τὸ μοναδικὸν κόστος παραγωγῆς καὶ μίαν θεμελιώδη αἰτίαν τῆς ἀξίας... Ἡ ὑπόθεσις μιᾶς μόνου εἰσορῆς ἦτο μία δραστικὴ καὶ ἐπικίνδυνος ὑπεραπλοποίησις, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀναληθής».

Ἀντιθέτως, ὑπὸ πολλῶν ἄλλων συγχρόνων οἰκονομολόγων⁽²²⁾ ἡ ἐργασιακὴ θεωρία τῆς ἀξίας ἐθεωρήθη ὅτι ἀποτελεῖ, λογικῶς, φαῦλον κύκλον. Ἡ ἀξία τῶν ἀγαθῶν ρυθμίζεται ὑπὸ τῆς ἀξίας τῆς καταβαλλομένης ἐργασίας διὰ τὴν παραγωγὴν των. Ὅμως, ἡ ἐργασία ἀποτελεῖ καὶ αὕτη ἀγαθόν, ὥστε καὶ τῆς ἰδίας ἡ ἀξία νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ποσότητος ἐργασίας, ἀπαιτουμένης διὰ τὴν συντήρησίν της. Ὑπὸ ἄλλην διατύπωσιν, τοῦτο δύναται νὰ ἐκφρασθῆ ὡς ἀδυναμία ἐπιλύσεως τῆς ἀξίας τῆς παραγωγῆς ὡς συνόλου εἰσορῶν, διότι αὕτη αὕτη ἡ ἀξία τῶν εἰσορῶν τούτων ἀποτελεῖ παραγωγὴν. Τὸ ἀδιέξοδον τοῦτο αἴρεται καὶ εὐρισκόμεθα ἀπλῶς ἐνώπιον τοῦ γνωστοῦ προβλήματος ἐπιλύσεως συστήματος πολλαπλῶν ἐξισώσεων, ἐφ' ὅσον ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας θεωρηθῆ ὅτι προσδιορίζεται ἐκτὸς τοῦ συστήματος τῆς ἐργασιακῆς θεωρίας⁽²³⁾. Πράγματι δέ, ὁ Ricardo⁽²⁴⁾ τονίζει ὅτι «ἡ φυσικὴ ἀξία τῆς ἐργασίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν συνηθειῶν τοῦ λαοῦ».

Κατὰ τὸν A. Marshall⁽²⁵⁾ ὁ Ricardo θὰ ἔπρεπε νὰ τονίσῃ, εἰς τὴν ἀνάλυσίν του, ὅτι ἡ σχέσις τῆς ἀξίας δύο ἀγαθῶν ἀντιμετωπίζεται, μακροχρονίως, ὡς ἀνάλογος τῆς σχέσεως τῆς ποσότητος τῆς ἐργασίας, τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν παραγωγὴν των, μόνον ἐφ' ὅσον ὠρισμένοι συνθῆκαι τῆς παραγωγῆς εἶναι σταθεραὶ καὶ δὴ ἐφ' ὅσον εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν τῶν

20) «Ricardian Economics», σελ. 20.

21) Ἐνθ. ἄνωτ, σελ. 36.

22) Ἴδε σχ. S. Bailey «A Critical dissertation on the nature, measures and causes of value». Ἐπίσης E. Roll «A History of Economic Thought», σελ. 177 - 81, κλπ.

23) K. May: «The Structure of the Classical Value Theory», Review of Economic Studies, No 42.

24) Ἐνθ. ἄνωτ. Κεφ. V «On Wages», σελ. 96 - 7.

25) «Principles of Economics», Appendix 1.

δύο τούτων αγαθών: 1) ή εξειδίκευσις τής χρησιμοποιουμένης εργασίας και συνεπώς και ή τιμή της είναι ή ίδια, 2) ή εργασία υποβοηθείται υπό τής ίδιας αναλογίας κεφαλαίου πρὸς εργασία, 3) ή παραγωγική διαδικασία είναι τής αὐτῆς διάρκειας και 4) ἐπιτυγχάνεται τὸ ἴδιον ποσοστὸν κέρδους.

Ἐνεξαρτήτως ὁμοῦ τῶν προσπαθειῶν θεμελιώσεως μιᾶς θεωρίας περὶ ἀξίας ὑπὸ τοῦ Ricardo και τῶν πολλαπλῶν, ἀντιφατικῶν ἐν πολλοῖς, περιπλανήσεων τούτου ἐν προκειμένῳ, αἱ περὶ διεθνούς ἐμπορίου θεωρίαι του δὲν κλονίζονται ἐκ τής ἀπορρίψεως τής τοιαύτης περὶ ἀξίας θεωρίας του: Ὁ Ricardo ἀφήνει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ή εργασία είναι ἀπλῶς ἓνα μέτρον, ὄχι ή πηγή τής ἀξίας και ὅτι ὡς ἀξία νοεῖται οὐδὲν περισσότερον τής ἀνταλλακτικῆς σχέσεως τῶν αγαθῶν. Ἡ ἀπόλυτος ἀξία είναι ἀπλῶς μία μονὰς τής κοινωνικῆς ἐκτιμήσεως. Τὸ σύστημα τοῦ Ricardo δὲν βασίζεται, ὡς τὸ τοῦ K. Marx, ἐπὶ τής φιλοσοφικῆς ἐννοίας τοῦ ἐργασιακοῦ κόστους. Ἐὰν ἀπορρίψωμεν τὴν ἀντίληψιν ὅτι ή εργασία και μόνον προσδιορίζει ἀξίαν εἰς τὰ αγαθά, τὸ σύστημα τοῦ Ricardo θὰ παραμείνη ἀνέπαφον. Οὕτως, ὁ Schumpeter⁽²⁶⁾ γράφει: «Ὁ Ricardo, ὁ ὀλιγώτερον μεταφυσικὸς ἐκ τῶν θεωρητικῶν, εἰσήγαγε τὴν ἐργασιακὴν θεωρίαν τής ἀξίας ἀπλῶς ὡς ὑπόθεσιν, πρὸς ἐρμηνείαν τῶν πραγματικῶν σχετικῶν τιμῶν... Διὰ τὸν K. Marx, τὸν περισσότερον μεταφυσικὸν ἐκ τῶν θεωρητικῶν, ή εργασιακὴ θεωρία τής ἀξίας δὲν ἦτο ἀπλῆ ὑπόθεσις περὶ τῶν σχετικῶν τιμῶν. Ἡ ποσότης τής εργασίας, ή ἐνσωματωμένη εἰς τὰ αγαθά, δὲν ἐρρῦθμιζεν ἀπλῶς τὴν ἀξίαν των. Ἦτο ή οὐσία, τὸ νόημα τής ἀξίας των».

26) «History of economic analysis», σελ. 596.